

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

Number: 2, p. 9-16, Winter 2017

AHISKA BÖLGESİ TÜRKLERİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR-I*

CONTRIBUTIONS FROM THE DIALECTS OF AHISKA REGION TURKS TO THE
COMPILATION LITERATURE-I

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.12.2017

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2017

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Serdar Bulut
Giresun Üniversitesi Türk Dili
Bölümü
serdarbulut07@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-6286-4873>

* Bu çalışma, 11-13 Mayıs 2017 tarihleri arasında Erzincan Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulan ve bildiri kitabında tam metin olarak basılan bildiriden geliştirilerek üretilmiştir.

Öz

Günümüzde Ahıska bölgesi terimi, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile sınırlarımız dışında kalan ve Gürcistan'ın Güney-Batı bölgesindeki Adıgön, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ile bu idari birimlere bağlı 200'ün üzerinde köyden oluşan bölgeyi ifade etmektedir. Ahıska Türkleri, Eski Sovyetler Birliği'nin değişik bölgelerinde yaşadıkları halde kendi benliklerini, inançlarını, konuşma dilini, örf ve âdetlerini eksiksiz koruyabilmişlerdir. Belli bir edebiyatları olmamasına rağmen sözlü kültür sayesinde edebi özelliklerini bugünlere kadar getirebilmişlerdir.

Oğuz ve Kıpçak Türklerinin kaynaşıp harmanlandığı bir coğrafya görünümü veren Ahıska Bölgesi Ağızı, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Artvin ilinin Ardanuç, Artvin Merkez, Yusufeli, Şavşat ilçeleri, Ardahan'ın Posof yöresi ile büyük ölçüde paralel, Erzurum'un Çoruh ırmağı ve kollarındaki yerleşim birimleri ile pek çok özellik bakımından ortak, bazı hususlarda ise Doğu Karadeniz ağızları ile de ortaklaşan yönleri sahiptir. Ahıska Ağızı görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi ağızlarının bir kolu hüviyetindedir. Ahıska ağızı, kendine has özellikleriyle Türkiye Türkçesi ağızlarının bakir bölgelerinden biri olarak varlığını devam ettirmektedir.

1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin önderliğinde "Türkiye'de Halk Ağızından Söz Derleme Dergisi" ortaya çıkarılmıştır. Bu dergi zenginleşerek "Derleme Sözlüğü"nü meydana getirmiştir. Bu "Derleme Sözlüğü" günümüzde yapılan katkılarla zenginleşmektedir. Çalışmamızda Türkiye Türkçesi'nin bir kolu olan Ahıska ağızından "Derleme Sözlüğü"ne kelime düzeyinde önemli katkılar sağlanacaktır. Bu sayede "Derleme Sözlüğü" daha da zenginleşecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Ağızı, Derleme Sözlüğü, Ahıska Bölgesi Türkleri, Türkiye Türkçesi, Ağızlar

Abstract

Nowadays, the Ahıska region term refers to the region of more than 200 villages affiliated to administrative units including the territory of Adıgön, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek and Bogdanovka which are outside our borders with the Moscow Treaty of 16 March 1921, located in the South-West region of Georgia. Although they lived in different parts of the former Soviet Union, Ahıska Turks have been able to protect their own selves, beliefs, speech language, customs and customs. Although they do not have a certain literature, they have been able to bring their literary qualities up to today thanks to oral culture.

The dialects of Ahıska region which gives a geographical view where Oğuz and Kıpçak Turks are blended, Artvin, Ardanuç, Artvin Merkez, Yusufeli, Şavşat districts located in the north-east of Turkey, Ardahan's Posof region and Çoruh Ridge of Erzurum in some respects it also has commonalities with the Eastern Black Sea dialects. As it is seen, Ahıska Turkish Dialects are branch of Turkish dialects. With its special features, Ahıska Turkish Dialects continue to exist as one of the fresh regions of Turkic dialects.

Under the power of Turkish Language Research Association founded in 1932 "Journal of the Word of the People in Turkey" was revealed. This magazine enriched "Dictionary of Compilation". This "Dictionary of Compilation" is enriched with the contributions made today. In this study, from the Ahıska Dialects which is one of the branches of Turkish Dialects significant contributions to the "Compilation Dictionary" will be provided at the word level. In this way, "Compilation Dictionary" will be enriched even more.

Keywords: Ahıska Dialects, Compilation Dictionary, Ahıska Region Turks, Turkish Turkish, Dialects

GİRİŞ

Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ardahan ile sınır teşkil eden, şimdi Gürcistan sınırları içinde yer alan, çok eski bir Türklük yurdunun merkezidir. Abastuman, Adigön, Aspinza, Ahılkelek, Azgur ve Hirtız gibi önemli yerleşim birimleri ile iki yüzden fazla köyün merkezi olan Ahıska şehri, Türkiye sınırına 15 km mesafede bulunmaktadır (Zeyrek, 2001: 6).

Ahıska Türkleri, Mesket Türkleri (Meskhetians/ Meskhetian Turks/ Meskhetian Muslims) terimleri de bu bölgede yaşarken, 1944 yılında sürgün edilen ve bir daha bu topraklarına dönemeyen Türkleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ahıska Türkleri terimi de Mesket Türkleri terimi de etnik adlandırma değildir” (Demiray, 2012: 878). Bu adlandırma her ne kadar etnik adlandırma olmasa da bu Türkleri Ahıska Bölgesi Türkleri olarak adlandırmak yanlış anlamaları da ortadan kaldıracaktır.

“Ahıska Türkleri, Eski Sovyetler Birliği'nin değişik bölgelerinde yaşadıkları halde kendi benliklerini, inançlarını, konuşma dilini, örf ve âdetlerini eksiksiz koruyabilmişlerdir. Yazılı eserlerinin bulunmasına rağmen sözlü anlatım geleneğinin oldukça zengin olduğunu açıkça söyleyebiliriz” (Aliyeva, 2001: 585).

“Günümüzde sayıları 300.000 ile 500.000 arasında tahmin edilen Ahıska Türkleri yoğun olarak Kazakistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan, Özbekistan ve Ukrayna'da yaşamaktadır. Son dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri'ne önemli miktarda Ahıska Türk'ü göç etmiştir” (Demiray, 2012: 881). Bu Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle yoğun olarak Bursa ve İstanbul şehirlerinde yaşamaktadır. Türkiye'de günümüzde tahminen 60 bin civarında Ahıska Türk'ü yaşamaktadır. İlk olarak 1992 yılında Türkiye'ye iskân edilen Ahıska Türkleri kolaylıkla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alabilmektedirler.

“Ağızlar bir dilin içinde çeşitlenen varyasyonlar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda ağızlar kök kimlik unsurlarını taşımakla birlikte, farklılaşan ve değişen yönleri de vardır. Bu farklılaşma yüzyıllar boyu devam ettiğinde lehçe, daha ilerisinde kök dilden ayrılmış ayrı dillerin oluşması muhtemeldir. Bugün “ata dil” veya “dil aileleri” teorileri incelendiğinde, aslında dillerin bir kökten geldiği, coğrafi, siyasi ve kültürel farklılaşmalar neticesinde, özellikle iletişimin kopmasıyla birlikte birçok dilin oluştuğu görülmektedir” (Erdem, 2013: 96).

“Ağızlar şüphesiz ait olduğu dilin zengin birer hazineleridir. Dilin içerisinde o gün olmayan çok kelime ağızlarda varlığını devam ettirebilmektedir (Yavuz ve Telli, 2013: 400).” 1867 yılında Avrupalı doğubilimcilerin başlattığı Türkiye Türkçesi ağızları araştırmaları özellikle 1940'tan sonra yerli araştırmacıların da alana girmesiyle hatırı sayılır bir biçimde artmıştır” (Erdem ve Bölük, 2011: 408). “Ancak hâlâ birçok bölgedeki ağızlar çalışılmamış ve derlenmeyi beklemektedir. Derlenen yerlerde de elde edilen malzeme derlenen kayıtlarla sınırlı kalmış, ağızların zengin malzemesinden kayıt altına alınamayan birçok veri araştırmacılar tarafından tespit edilmeyi beklemektedir” (Erdem vd., 2009: 2523).

“Oğuz ve Kıpçak Türklerinin kaynaşıp harmanlandığı bir coğrafya görünümü veren Ahıska bölgesi ağızı, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Artvin ilinin Ardanuç, Artvin Merkez, Yusufeli, Şavşat ilçeleri, Ardahan'ın Posof yöresi ile büyük ölçüde paralel, Erzurum'un Çoruh ırmağı ve kollarındaki yerleşim birimleri ile pek çok özellik bakımından ortak, bazı hususlarda ise Doğu Karadeniz ağızları ile de ortaklaşan yönere sahiptir” (Karahana, 1996). Ahıska Ağızı görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi ağızlarının bir kolu hüviyetindedir. Bulut (Bulut, 2013: 1129-1149) ile Gülensoy ve Alkaya (Gülensoy ve Alkaya, 2011)'nin ağızlarla ilgili yapmış oldukları bibliyografya çalışmalarında Ahıska Bölgesi Ağızıyla alakalı yapılan derli toplu bir çalışmaya ulaşamamıştır. Ahıska Bölgesi de dâhil Türkiye sınırları dışındaki Türk bölgeleriyle alakalı çalışmaların yetersizliğini Erol Öztürk şu şekilde dile getirmektedir: “Türkiye sınırlarının dışında kalan Balkanlar, Kuzey Irak gibi bölgelerde derleme faaliyetleri Anadolu'ya göre daha az yapılabilmiştir. Ayrıca, mesela “*el ayısı, deve kilimi, dörd ayakcak, baş bilen, devül ötesi gün*” gibi birden fazla kelimededen meydana gelen kavram isimleri ile deyim, atasözü ve kalıp söz varlığının derlenmesinde de birtakım eksikliklerin olduğu görülmektedir” (Öztürk, 2009: 405). Bu durum yöre ağızıyla alakalı kıymete değer bir çalışmanın olmadığına açık göstergesidir.

Bu eksiklikler yöre ağızıyla ilgili çalışmaların yapılmasının aciliyeti noktasında kıymetlidir. Özellikle ağızların zamana ve mekâna karşı dirençsiz olduğunu varsayarsak, ağızlarla ilgili çalışmaların artarak devam etmesi neticesinde Derleme Sözlüğü de zenginleşecektir. “Türk Dili Kurumu tarafından yayınlanmış olan Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü (DS), 1932-1960 yılları arasında, yurdumuzun çeşitli bölgelerinden derlenmiş Türkçe, Türkçeleşmiş veya kısmen yabancı kökenli sözcükleri de derlemiş önemli bir kaynaktır. Pedagojik yönü şimdiye kadar ön plana çıkmamış bu eser

söz varlığı yönünden dilciler için önemli bir başvuru kaynağı ve başlı başına bir araştırma sahasıdır” (Küçük, 2016: 426).

Çalışmamızda Türkiye Türkçesinin bir kolu olan Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzında yer alan ve Derleme Sözlüğü’nde rastlanmayan kelimeler kendi içinde sınıflandırılarak verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Derleme Sözlüğü’nde Ahıska Bölgesi Türkleri ağzında kullanıldığı şekliyle kullanılan fakat Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzına ait olduğu belirtilmeyen kelimeler ile Derleme Sözlüğü’nde kullanılmasına rağmen Ahıska Bölgesi Türkleri ağzında farklı anlamlarda kullanılan kelimeler de kendi içlerinde sınıflandırılarak verilecektir.

Söz Varlığı

Ahıska Bölgesi Türkleri ağzında kullanılan çok sayıda söz varlığı mevcuttur. Bunlardan bir çoğu Türkiye Türkçesi ağızlarında özellikle bölge ile sınır konumundaki Artvin, Kars, Ardahan ve Erzurum ağızlarında varlığını devam ettirmektedir. Çalışma dâhilinde tespit edilen söz varlığı, bölge dışında yaşayan Ahıska Bölgesi Türklerinden derleme yapılarak ve Ahıska ağzı ile kültürünü konu alan eserlerin taranmasıyla elde edilmiştir. Söz varlığının tespit edildiği kaynak kişilerin isimleri Kaynakça bölümünde verilmiştir. Söz varlığının yanına hangi sözcüğün hangi kaynak kişiden tespit edildiği ayrıca belirtilmemiştir. Yazılı eserlerden tespit edilen söz varlığında da aynı yol izlenmiş ve eserlerin isimleri Kaynakça bölümünde verilmiştir. Çalışmada tespit edilen 152 adetlik söz varlığının 146 adedinin köken bilgisi kısaltma şeklinde hemen yanında belirtilmiştir. Fakat 6 adedinin kökeni net olarak tespit edilemediği için onlarla ilgili etimolojik bilgi verilmemiştir. Hem Ahıska Bölgesi Türkleri ağzında var olan hem de Derleme Sözlüğü’nde tespit edilen sözcüklerin yanına Derleme Sözlüğü’ne ait kaynak bilgileri kısaltma şeklinde sayfa ve cilt numaralarıyla beraber verilmiştir.

1. Derleme Sözlüğünde Hiç Bulunmayan Kelimeler

a.) İsimler

abiyavlenya: (Rus.) İlan

addilinya: (Rus.) Bölüm, şube

aftamat: (Rus.) Otomatik tabanca veya tüfek

agranom: (Rus.) Tarım uzmanı, ziraat mühendisi

ağrana: (Rus.) Muhafız, nöbetçi

akent: (Rus.) Ajan, muhbir

akopı: (Rus.) Siper

akuşka: (Rus.) Pencere

alafhana: (Ar. + Far.) Hayvanların kışın yemesi için hazırlanan ot, mısır sapı vb. yiyeceklerin koyulduğu yer, samanlık

aşkazani (Özb.): Mide

ayahça: (T.) Merdiven

ayakyolu: (T. + T.) Tuvalet

beşibirli: (T.) Kadınların süs için kullandıkları takı çeşidi, beşi bir yerde, beşibirlik

biçin: (T.) Tarla, çayır biçme işi; biçme, hasat

boçociya: (Gür.; Laz.) Bir tür örümcek, örümcek ağı

bölgü: (T.) Bir arazide bölünmüş yer

buğari: (T.) Evlerin bacası, baca

bulus: (Rus.) Gömlek

cucul: (T.) Cıvıv

çadi: (T.) Mısır ekmeği

çor: (T.) Kızma, lanetleme, tepki verme, beddua

çövrülüş: (T.) İhtilal, devrim

çufut: (Far.) Çıfit, Yahudi

dikak: (T.) Dirsek

gorcola: (Gür.) Tuluk peynirinin torbada süzölmüş ve henüz yenilecek kıvama gelmemiş hali, yağsız, tuzsuz yöreye has bir peynir çeşidi

iskam: (Lat.) Tabure

katha: (T.) Gelin başı

korova: (T.) Özellikle erik ve kızılıktan yapılan marmelat

küncere: (T.) Küşpe, hayvan yemi

lobiya: (Ar.; Far.) Fasulye

macarya: (T.) Kadınların alınlarına veya boyunlarına taktıkları büyük altın
ramka: (Rus.) Arı kovanı
sabaş: (Far. < şabaş). Bahşiş
sovuk: (T.) Soğuk
tavşal: (T.) Ahıska'da kadınların başlarına örttükleri büyük şal örtü
tebehet: (Ar.) Tabiat, huy
tippi: (T.) Kene
todo (Gür.): Bebek, oyuncak bebek
toyhana: (T. + Far.) Açık havada düğün mekanı
tütüle: (T.) Zurna
upravaşi (Rus.): Yönetici
uruset: (T.) Rusya
velesepet (Rus.): Bisiklet

b.) Sıfatlar

acıyan: (T.) Acı bir tada sahip olan
ahırnci (Ar. + T.) Son, sonuncu
ağız değişük: (T. + T.) Farklı bir ağız veya şiveyle konuşan
bagati: (Rus.) Zengin
hecinni: (Ar.) Sinirli, öfkeli
zafli: (T.) Hızlı

c.) Zarflar¹

acından: (T.) Açlıktan, açlık yüzünden
ahırnaçan (Ar. + T.) : Sonuna kadar
amedeni (Rus.): Aniden
aşindi: (T.) Aha şimdi, hemen şimdi, işte şimdi, günümüzde
aştelaynan: İşte öylelikle, işte o şekilde
ayhuriya: (T.) Boşu boşuna
başanaçan: (T.) Başına kadar
raza: Aniden, bir seferde, bir defa da
sormazya: (T.) Sormadan önce
toyumca: (T.) Doyana kadar, doyacak kadar
vahtaçah: (Ar.) O zamana kadar
yaşaduğan: (T.) Yaşadığına
yaşap: (Özb.) Yaşayıp, yaşayarak

d.) Fiiller

anadan ol- (Az.) Doğmak, dünyaya gelmek
atkaz et- (Rus. + T.): Reddetmek
buclan-: (T.) Karıncalanmak
hırakla-: (T.) Yemeğin yanması
kevla-: Toprağı kazmak
koyer-: (T.) Salıvermek
muçla-: (T.) Buruşturmak
saral-: (T.) Sararmak
susuzlan-: (T.) Susamak
telefese: (Ar.) Teleşa kapılmak
tolan-: (T.) Geçinmek, idare etmek
yahan-: (T.) Yıkanmak
yanslan-: (T.) Yaslanmak, dayanmak
yarval-: (T.) Yalvarmak

e.) Edatlar

yani ki: (Ar. + Far.) Sanki

¹ Zarflar başlığı içinde değerlendirilen söz varlığı bağlam açısından bu başlık içine alınmıştır.

f.) Bağlaçlar

legin: (Ar.) Lakin

2. Derleme Sözlüğü'nde Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzındaki Şekliyle Bulunmasına Rağmen Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzına Ait Olduğu Belirtilmeyen Kelimeler

a.) İsimler

açar: (T.) Anahtar (DS/I: 55-56, 57)

ağartı: (T.) Süt, peynir ve yoğurt gibi hayvansal gıdalar (DS/I: 83)

aho: (T.) Orman kesilerek açılmış tarla, çayır (DS/I: 133)

ahor: (T.) Ahır (DS/I: 124-125, 133)

ahpun: (Erm. < *alpun*). Hayvan gübresi, fişkı (DS/I: 126-127, 133)

arona: (Rus.) Saban, pulluk (DS/I: 330)

avi: (T.) Ayı (DS/I: 384)

bag: Ahırda büyükbaş hayvanlar için ot, saman vb. konulan büyük yemlik (DS/I: 471)

bedevra: (Rum. < *pedavra*). Çatıyı örtmek için kullanılan ayrılmış ince tahta (DS/I: 595)

biçenek: (T.) Biçilmek üzere korunan otlak, çayır (DS/I: 683)

bonduruh: (T.) Boyunduruk (DS/I: 736)

burç: (T.) Kışın hayvanlara vermek üzere ağaçlardan uygun yapraklı dalları kesilerek hazırlanmış yemlik yiyecek (DS/I: 795)

car: (Krg.) Yar, uçurum (DS/II: 1084)

cüçük: (T.) Cıvıv (DS/II: 1022-1023)

çinçar: (Gür. < *cincari*). İsrırgan otu (DS/II: 975, 1226)

emi: (T.) Amca (DS/III: 1735, 1740)

kersan: (T. < *kersen*). Ağaçtan yapılmış büyük hamur teknesi (DS/IV: 2757)

kopça: (Mac. < *kopocs*; Bul. < *kopça*; Sırp. < *kopče*). Düğme (DS/IV: 2921)

közmek: (T.) Ahırdan hayvan gübresinin dışarı kürünmesini sağlayan küçük delik (DS/IV: 2987)

küncük: (Far. < *kuncud*). Susam, susam tanesi (DS/IV: 3037)

kürün: (T.) Çeşme önündeki su yalağı (DS/IV: 3049-3050)

lazut: (T. < *lazotu*). Mısır (DS/IV: 3070)

leçek: (Erm. < *laç'ak*; Far. < *laçak*). Başörtüsü (DS/IV: 3070)

macar: (T.) (DS/IV: 3099)

menç: (T.) Kalça (DS/IV: 3161)

pitik: (Kür. < *pitik*; T. < *bebek*). Köpek yavrusu, enik (DS/V: 3465)

porçuklu: (T.) Havuç (DS/V: 3471, 3499)

poşa: (Çin < *bu-shi*; ET. < *poşı*). Çingene (DS/VI: 4654)

puçi: (Laz. < *puçi: inek*). Buzağı, bir yaşına kadar olan inek yavrusu (DS/V: 3484)

puş: (Far. < *puş*). Karın (DS/V: 3493)

sami: Boyunduruğa geçirilen, öküzlerin bağlanmasına yarayan demir ya da ağaç çubuklar, boyunduruk zelvesi (DS/V: 3533-3534, 3535)

savuk: (T.) Soğuk (DS/VI: 4677)

şırat: (T.) Peynir suyu (DS/V: 3774)

tavar: (T.) Koyun (DS/V: 3487)

zoğ: (T.) Sırt (DS/VI: 4394)

b.) Sıfatlar

boğoz: (T.) Obur, çok yiyen, pisboğaz (DS/I: 728, 729)

eringen: (T.) Tembel, üşengeç, üşenen kimse (DS/III: 1770)

mökkem: (Ar. < *muhkem*). Sağlam, dayanıklı, sağlamlaştırılmış (DS/IV: 3214)

tavli: (T.) Semiz (DS/V: 4745)

tike: (T. < *tiki*). Küçük parça, lokma (DS/V: 3931)

yüngül: (T.; ET. < *yingil*). Hafif, ağırlığı olmayan (DS/VI: 42227-4228-4229, 4333)

c.) Fiiller

çır-: (T.) Yırtmak, parçalamak (DS/II: 933, 1187)

çoç et-: (T. + T.) Emeklemek, ıslatmak (DS/II: 1256)

harmutla-: (T. < *karmutlama*). Suyu ıltmak (DS/III: 2293)

loliklen-: (Erm. < *log; log-*). Yuvarlanmak (DS/IV: 3086)

suvar-: (T.; ET. < *suwǵar-*). Sulamak (DS/V: 3704)

uyat-: (T.) Uykudan uyandırmak (DS/VI: 4050)

yaldat-: (T; ET: *aldamak*: *aldatmak*). Aldatmak, kandırmak (DS/VI: 4145)

d.) Zarflar²

bayah: (T.) Demin, az önce (DS/I: 576)

3. Derleme Sözlüğünde Bulunmasına Rağmen Anlamı Eksik veya Farklı Verilen Kelimeler

a.) İsimler

aba: (T.) Anne (DS/I: 1-3)

atol: Bölgede “kımı/gımı” olarak bilinen otun kökü (DS/I: 372)

badiye: (Far. < *bâdiye*: *çöl*, *kr*, *ova*). Geniş ağızlı tas (DS/I: 470)

biçek: (T.) Ot (DS/I: 683)

deremet: (T.) Mahsul (DS/II: 1432-1433)

gedek: (T.) Doğum yapmamış 1-2 yaşındaki manda (DS/III: 1965)

kikil: (T.) Pileki üstünde pişirilen küçük poğaç (DS/IV: 2871)

koğ: (T.) Çobanların kaldığı eve verilen isim (DS/IV: 2901-2902)

kurç: (T.) Meyve sapı (DS/IV: 3007)

lenger: (Far. < *lenger*). Teps (DS/VI: 4582)

pati: (T.) Patlamış mısır (DS/V: 3412)

peşkir: (Far. < *pîş-gîr*). Havlu (DS/V: 3437)

tada: (T.) Baba (DS/V: 3800)

türeme: (T.) Torun, nesil (DS/V: 4015)

türme (Kaz.): Hapis, hapisane (DS/V: 4016)

b.) Fiiller

açın-: (T.) Soyunmak, elbiselerini çıkarmak (DS/I: 60)

ataşlan-: (T.) Büyümek, kontrolden çıkmak, kızışmak (DS/I: 366)

bağla-: (T.) Kapatmak, yasaklamak (DS/I: 483)

çenükür-: (T. < *çemkirmek*). Köpeğin kesik kesik havlaması (DS/II: 1138-1139)

çoç et-: (T.) İslatmak (DS/II: 1256)

deber-: (T.) Kıvıldamak, hareket etmek (DS/II: 1393, 1396)

ötür-: (T.) Zaman geçirmek (DS/V: 3361-3362)

c.) Sıfatlar

andır: (Erm. < *antêr*). Sahipsiz (DS/I: 260; DS/VI: 4420)

aparak: (T.) Ters (DS/I: 290)

d.) Zarflar³

aşah: (T.) Aşağı (DS/I: 349)

SONUÇ

Yapılan çalışma Ahıska Bölgesi Türkleri ağzının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki konumunu belirtmesi açısından önemli sonuçlar vermiştir. Bu çalışma göstermiştir ki Ahıska Bölgesi Türklerinin ağızlarında Türkçe kökenli kelimeler fazladır. Ayrıca Ahıska Bölgesi Türkleri özellikle yabancı dillerden Rusça, Gürcüce, Ermenice, Arapça, Farsça, Rumca, Çince, Lazca, Macarca, Sırpça, Bulgarca, Rumca, Latince ve Kürtçe ile Türk lehçelerinden Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Kazak Türkçesine ait kelimeleri de kullanmaktadırlar. Türk lehçelerine ait sözcüklerin Türkçe kökenli sözcükler olduğu bilinmelidir. Yabancı dillere ait söz varlığının kendi içindeki dağılımına bakıldığında zaman 15 Rusça, 7 Farsça, 6 Arapça, 4 Gürcüce, 4 Ermenice, 2 Lazca ve birer adet de Çince, Sırpça, Bulgarca, Macarca, Rumca, Latince ve Kürtçe sözcük tespit edilmiştir. Sırpça, Bulgarca ve Macarca olarak değerlendirilen kelime sayısı toplamda 1 edettir. Fakat bu sözcüğün asıl kökeninin hangisi olduğu net olarak bilinmediği için üç dile de gönderme yapılmıştır. Kürtçe olarak değerlendirilen sözcüğün ise asıl kökeninin yine Türkçe olduğu belirlenmiştir. Tespitimizde önemli olan bölgeye yakın olan ülkelere

² Zarflar başlığı içinde değerlendirilen söz varlığı bağlam açısından bu başlık içine alınmıştır.

³ Zarflar başlığı içinde değerlendirilen söz varlığı bağlam açısından bu başlık içine alınmıştır.

ait söz varlığının fazla olmasıdır. Özellikle Rusça, Ermenice, Gürcüce, Arapça ve Farsça kelime sayısı fazladır. Bu durum coğrafya-ağız ilişkisinin bir sonucu olmalıdır. Yine burada Çince'den geçen sözcüğün Eski Türkçe üzerinden Ahıska Bölgesi Türkleri ağzına girdiği unutulmamalıdır. Toplamda Ahıska Bölgesi Türkleri ağzında 3 adet Eski Türkçede kullanıldığı şekliyle yer alan sözcük mevcuttur. Birer adet Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kullanıldığı şekli ve anlamıyla sözcüğün tespit edildiği söz varlığı içinde 93 sözcük ise Türkçe olarak değerlendirilmiştir. Birkaç sözcük ise Türkçe, Arapça ve Farsçadan farklı sözcüklerin birleşimi sonucu oluşmuştur. Ahıska Bölgesi Türkleri ağzındaki şekliyle Derleme Sözlüğü'nde tespit edilen sözcükler, genel olarak yöreye sınır durumundaki Artvin, Şavşat, Ardanuç, Ardahan, Posof, Kars ve Erzurum ağzına ait olan sözcüklerdir. Bu noktada bölgeye ait birçok söz varlığının bu ağızlar vasıtasıyla Derleme Sözlüğü'ne dahil olduğu söylenebilir. Genel anlamda derleme çalışmalarının artması hem Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayacak, hem Güncel Türkçe Sözlüğü geliştirecek hem de karşılaştırmalı ağız çalışmalarına zemin hazırlayacaktır.

Ahıska Bölgesi Türkleri ağzından Derleme Sözlüğü'ne yapılan katkılar isim, sıfat, zarf, bağlaç, edat, fiil gibi türlerine göre aşağıdaki tabloda verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi sözcük türleri oluşturulurken sözcüğün cümle içinde oluşturduğu bağlam dikkate alınmıştır. Bu tabloda 152 kelime vardır fakat Ahıska Bölgesi Türkleri ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkı anlamında girecek kelime sayısı çok daha fazladır. Bu kelimeler sonraki çalışmada toplanacak ve bölge ağzıyla ilgili daha kapsamlı bir liste oluşturulacaktır. Yapılacak yeni derlemeler sonucunda yabancı kökenli kelimeler ile Türkçenin farklı dönem ve lehçelerine ait çok daha fazla çağdaş ve arkaik sözcük tespit edilebilecektir. Bu sayede hem Ahıska Bölgesi Türklerine ait söz varlığı ortaya konacak hem de Derleme Sözlüğü daha da zenginleşecektir.

Ahıska Bölgesi Türklerinin farklı coğrafyalara dağılmış olmaları ve göç ettikleri coğrafyanın dil özelliklerinden etkilenmiş olmaları, Ahıska Bölgesi Türklerine ait olan söz varlığının yok olmaması adına kelime derleme çalışmalarına ağırlık verilmesini acil kılmaktadır. Ağızlarda yaşayan kelimeler insan ömrüyle beraber yok olacağı için biran önce Ahıska Bölgesi Türkleri Ağız Sözlüğü'nün oluşturulması gerekmektedir.

Ahıska Bölgesi Türkleri ağzından Derleme Sözlüğü'ne yapılan 152 kelimelik tablo şu şekildedir:

Ahıska Bölgesi Türkleri Ağızı	İsim	Sıfat	Fiil	Edat	Zarf	Bağlaç	
Derleme Sözlüğünde Hiç Bulunmayan Kelimeler	43	6	14	1	13	1	
Derleme Sözlüğü'nde Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzındaki Şekliyle Bulunmasına Rağmen Ahıska Bölgesi Türkleri Ağzına Ait Olduğu Belirtilmeyen Kelimeler	35	6	7	-	1	-	
Derleme Sözlüğü'nde Olmasına Rağmen Anlamları Eksik veya Farklı Verilen Kelimeler	15	2	7	-	1	-	
Genel Toplam	93	14	28	1	15	1	152 kelime

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Aliyeva, M. (2011). Ahıska Türklerinin Ağzında Atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12, 585-590.
- Balcı, E. (2014). Ahıska-Posof Ağzından Kelimeler ve Cümleler. *Bizim Ahıska Dergisi*, Sonbahar, 40-44.
- Bayraktar, R. (2012). Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıska Türkleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV,223-248.
- Bozkurt, F. (2012). *Kâşgarlı Mahmûd-Dîvânü Lugat-it-Türk*, Konya: Eğitim Yayınevi.

- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağzları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:8/1, Winter, p.1129-1149.
- Bulut, S. (2016). Divânü Lügâti't-Türk'ten Ahıska Türkleri Yazılı ve Sözlü Diline Geçen Atasözleri. *Litteraturca-Journal of Turkish Language and Literature*, 2/3, 95-112.
- Demiray, E. (2011). *Ahıska Türkleri Ağzı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- DS/I:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/II:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. II. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/III:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. III. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/IV:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. IV. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/V:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. V. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/VI:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. VI. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1983). *Kars İli Ağzları*. Ankara.
- Erdem, M. D., Kirik, E., Üst, Sibel ve Dağdelen, G. (2009). Türkoğlu Ağzı (Kahramanmaraş Ağzları-1). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, 2522-2565.
- Erdem, M. D. ve Bölük, R. (2011). Kaş (Antalya) Ağzı Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 406-447.
- Erdem, M. D. (2013). Ağız Sözlükçülüğü Üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/95, 95-102.
- Gülensoy, T. (2011). *Köken Bilgisi Sözlüğü 1-2*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacılı, A. ve Poladoğlu, A. (2001). *Ahıska Türk Folkloru*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2016). *Derleme Sözlüğünde Çocuk Diline Ait Adlandırmalar*. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/10, 423-442.
- Öztürk, E. (2009). Mersin Yörüklerinden Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Türk Dili*, C. XCVII, S.689, s.405-411.
- Tekin, F. ve Cantürk, S. (2014). Giresun ve Yöresi Ağzlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog*, 9, 33-46.
- Telli, B. (2017). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkiemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3/6, 133-149.
- Turan, Z. (2006). *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, S. (2011). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar. *Diyalektolog*, 3, 59-107.
- Yavuz, S. (2013). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Turkish Studies Yayınları.
- Yavuz, S. ve Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkiemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/3, 376-402.
- Yüzbey, İ. (2008). Ahıska Türkler ve Kültürleri. *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/7, 679-695.
- Zeyrek, Y. (2001). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara.

Kaynak Kişiler

- Ali Yafitov (1990) (Saatli/Azərbaycan)
 Köşeli Salayev (Azərbaycan)
 Kamran Yusupov (1990) (Saatli/Azərbaycan)
 Abdülhaluk Fezayıl (Bursa/Türkiye)
 Nilüfer Gürgenzade (1987) (Giresun/Türkiye)

Dil Adı Kısaltmaları

Ar.	Arapça	Kür.	Kürtçe
Az.	Azərbaycan Türkçesi	Lat.	Latince
Çin.	Çince	Laz.	Lazca
Erm.	Ermenice	Mac.	Macarca
ET.	Eski Türkçe	Özb.	Özbek Türkçesi
Far.	Farsça	Rum.	Rumca
Gür.	Gürcüce	Rus.	Rusça
Kaz.	Kazak Türkçesi	T.	Türkçe
Krg.	Kırgız Türkçesi		